

Dušan Kos

DVOR GALLENGERGOV V MEKINJAH

O najznamenitejšem poslopju v vasi Mekinje pri Kamniku na Gorenjskem, samostanu klaris, in njegovih ustanoviteljih vitezi Gallenbergih je bilo že precej napisanega.¹ Povsem nerazjasnjen pa je ostal problem lokacije dvora Gallenbergov. V zgodovinopisju se je od Valvasorja naprej² ponavljala teza, da sta Seifrid II. in Elizabeta Gallenberška za zgraditev samostanskega poslopja klarisam leta 1300 podarila *svoj grad* v Mekinjah, v katerem sta (dotlej) živela.³ Pisni viri pa pričajo, da so Gallenbergi imeli dvor v Mekinjah vse do leta 1760 in predvsem v srednjem veku ter v 18. stoletju v datacijah dokumentov za kraj pogosto zapisali »Mekinje«.

Duhovna osnova samostana in točka, ob kateri je zraslo samostansko poslopje, je bila romanska lastniška cerkvena ustanovitelj, ki je stala na mestu današnje župne cerkve. Gallenbergom je šele leta 1287 kamniški župnik Manfred della Torre na prošnjo rodbinskega seniorja Seifrída II. dovolil namestitev stalnega kaplana in redno maševanje v *rurali capella sancte Marie de Minchendorf*; oboje je Seifrid fundiral z

¹ France STELE, *Politični okraj Kamnik. Topografski opis*, Ljubljana 1929 (Umetnostni spomeniki Slovenije, I), pp. 277–311. Nazadnje v dveh monografijah Damjana Hančiča: Damjan HANČIČ, *Sedemsto let klaris na Slovenskem*, Nazarje 2000 in Id., *Klarise na Kranjskem*, Ljubljana 2005 (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 26).

² Johann Weichard VALVASOR, *Die Ehre des Herzogthums Crain*, Laybach, Nürnberg 1689, XI, pp. 369, 371.

³ STELE 1929, cit. n. 1, p. 278; HANČIČ 2000, cit. n. 1, p. 22. Ivan Jakič je še pristil tezo o prostorski kontinuiteti dvora in samostana: gallenberško grajsko poslopje s pomožnimi gospodarskimi objekti je bilo po ustanovitvi samostana vključeno v samostanski kompleks, malo pred letom 1367 pa je bil »gradu« prizidan palacij. Leta 1682 so grajsko poslopje povsem porušili in na njegovih tleh pozidali nov samostan (Ivan JAKIČ, *Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine*, Ljubljana 1997, p. 207). Podobno je menil Matjaž Bizjak (Matjaž BIZJAK, Gallenberški listinski arhiv in rodbinska genealogija, *Zgodovinski časopis*, LXV/3–4, 2011, pp. 257–258). Pravilnejšo trditev je postavil le Walter Brunner, izdajatelj 89 listin iz gallenberškega arhiva za čas 1300–1460: (nominalni) sedež Gallenbergov po ustanovni samostanski dotaciji je ostal na gradu Gamberk, »čeprav so še naprej posedovali svoj stolp v Mekinjah« (Walter BRUNNER, Das ältere Gallenberger Urkundenarchiv, *Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchiv*, 44/45, 1995, p. 65).

dohodkom od štirih hub v vasi, v zameno pa dobil patronat.⁴ Naslednje leto je oglejski patriarh Rajmund (Manfredov stric) Gallenbergom potrdil dedni patronat.⁵ Seifrid II. je umrl oktobra 1300, le nekaj mesecev po ustanovitvi samostana, in patronat nad kapelo (samostan še ni bil dograjen) je sin Seifrid III. z brati in sestrami avgusta 1301 prepustil konventu, še prej pa z materjo potrdil oporočno darilo mekinjskega kaplana Jurija.⁶ Stara cerkev je bila poslej samostanska in obenem javna za lokalno prebivalstvo, znotraj samostana pa so imele nune še kapeli v klavzuri in na pokopališču.⁷

Podarjeno samostansko zemljišče pa najbrž ni imelo fizične zveze z dvorom Gallenbergov. Dvor v Mekinjah so imeli že vitezi Mekinjski, ministeriali grofov Andeških, morda že sredi 12. stoletja, če lahko zau-pamo nekoliko dvomljivemu zapisu v kopiaalni knjigi vetrinjskega samostana iz 15. stoletja, ki pravi, da je bil »Viljem Mekinjski« nekoč v letih 1143–1147 priča neki obdaritvi.⁸ Zanesljivo je v Mekinjah živel njegov naslednik Seifrid, ko je bil v Kamniku leta 1209 priča nekemu dejanju grofa Henrika IV.⁹ Šele od petdesetih let 13. stoletja sledi vrsta omemb vitezov Mekinjskih, vendar ne tudi njihovega dvora. V letih 1252–1267 je rodbino vodil ugledni spanheimski ministerial Viljem II.¹⁰ Leta 1267 se je v listinah pojavilo ime Seifrida, ki je s spanheimskimi vitezi leta 1270 prisegel zvestobo vojvodi Filipu.¹¹ Najpreprosteje bi bilo tega Seifrida imeti za Viljemovega sina, a morda ni tako. Ta Seifrid (II.) je umrl leta 1301 in se za časa življenja imenoval po Mekinjah ter po zasavskem gradu Gamberk (Gallenberg), sedežu andeških ministerialov

⁴ Arhiv Republike Slovenije, Zbirka listin (odslej AS ZL), listina 1287 oktober 3., Čedad.

⁵ AS ZL, listina 1288 december 22., Oglej.

⁶ AS ZL, listini 1301 VI 15., Mekinje in 1301 VIII 20., Mekinje. Decembra istega leta je prenos patronata potrdil tudi papež Bonifacij VIII. (AS ZL, listina 1301 XII 13., Lateran).

⁷ STELÈ 1929, cit. n. 1, p. 279.

⁸ August von JAKSCH, *Monumenta historica ducatus Carinthiae*, III, Klagenfurt 1904, doc. 770; Franc KOS, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, IV, Ljubljana 1915, doc. 195.

⁹ Franz SCHUMI, *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain*, II. (1200–1269), Laibach 1884, 1887, doc. 18.

¹⁰ SCHUMI 1884–1887, cit. n. 9, docc. 19, 195, 200, 213, 222, 224, 225, 241, 254, 267, 272, 278, 288, 318, 321, 323, 324, 333, 336, 363, 373.

¹¹ SCHUMI 1884–1887, cit. n. 9, doc. 370; Hermann WIESSNER, *Monumenta historica ducatus Carinthiae*, V, Klagenfurt 1956, doc. 5.

Gallov. Dvojno poimenovanje kaže, da je bil na zasavski grad še zelo navezan. Možno je, da je bil sin nekega Galla, ki se je poročil s hčerko Seifrída I. iz Mekinjah. Ta Gall, mogoče je šlo za Ditrika, ki se je omenjal pred letom 1250,¹² pa je morda večinoma že živel na dvoru v Mekinjah. Ker Ditrikov domnevni svak Viljem II. Mekinjski najbrž ni imel sina, so večji del njegovega premoženja skupaj z dvorom lahko dedovali njegovi domnevni nečaki, bratje Seifrid II., Eberhard in Bertold Gall. Od agnatskih prednikov so ohranili nekoliko modificirano rodbinsko ime Gall (v obliki Gallenberg), od izumrlih Mekinjskih so prevzeli tradicionalna osebna imena (Seifrid, Viljem), grb (»srebrna rastoča konica v rdečem polju«) in dvor ter se po Mekinjah občasno še imenovali do konca prve tretjine 14. stoletja.¹³

Leta 1300 bi bila za številno družino Gallenbergov odpoved mekinjskemu dvoru v korist konventa že prevelika žrtev. Na gradu in gospostvu Gamberk so Gallenbergi v začetku 14. stoletja sicer še imeli formalne posestne pravice, kar sta samostanska ustanovitelja nakazala v dataciji ustanovne listine, ki sta jo izstavila tam: »*Actum et datum in Gallenberch castro nostro ...*« Toda tam je poleg sorodnikov Gallov

¹² SCHUMI 1884–1887, cit. n. 9, doc. 170.

¹³ Seifrid II. in žena Elizabeta z Rabensberka (1300–1305) sta imela sinove Seifrída III. Schicka (1299–po 1317), Viljema III. (1301–1367), Ota (1301–1331) in Friderika (1301–1317), hčere Meiko (1301), Katarino (1301), Agnes (1330), Reychtz (1301) in še eno, ki je bila poročena s Henrikom Lavantom. Bližnji sorodnik je bil še Adam (1301–1331) Mekinjski, morda Seifridov nezakonski sin ali pa potomec starih Mekinjskih, saj se je imenoval le po Mekinjah in le v zadnjih letih tudi skupaj z bratom Otlinom. Adamova veja je izumrla s Hermanom (1311–1317), Otlinova pa z Uleinom (1330). Viljem III. je imel s Trauto hčeri Katro (1348–1358, por. Hebenštrajt) in Margareto (1358–1365, por. Sommerecker) ter sinova Jurija (1332–1372) in Nikla I. (1332–1388). Sinovi slednjega z Zeldo s Hmeljnika so bili Albreht (1386), Viljem IV. (1386), Konrad II. (1386–1424), Seifrid IV. Schick (1386–1409) in Egidij ali Gilg (1386–1424), ki se je naselil na gradu Osterberg. Do začetka 14. stoletja se omenjata tudi brata Seifrída II., Bertold (1297–1300) in Eberhard (1284–1300), ki sta bila brez potomcev. Gl. listine v AS ZL: 1299 XII 8., Velesovo; 1299 XII 8., Velesovo; 1300 X 9., Gallenberg; 1301 VIII 20., Mekinje; 1315 I 8., Kamnik; 1317 I 9.; 1329 VIII 29.; 1330 VII 4., Mekinje; 1331 XI 13., Mekinje; 1348 VII 22.; 1350 X 27.; 1361 IV 2.; 1397 V 13. K temu je treba pritegniti še 89 listin za čas do leta 1460 iz arhiva Gallenbergov, objavljenih v: BRUNNER 1995, cit. n. 3, pp. 69–183. Podrobna genealogija, ki jo je leta 1680 po naročilu Jurija Sigmunda Gallenberga izdal Janez Ludvik Schönleben, je zanesljivejša za čas po letu 1350 (Ioannes Ludovicus SCHÖNLEBEN, *Genealogia illustrissimae familiae Sac. Rom. Imp. Comitum de Gallenberg*, Labaci 1680) in jo je za čas do konca 15. stoletja nedavno redigiral Matjaž Bizjak (BIZJAK 2011, cit. n. 3, pp. 255–266).

kasneje živel le njun sin Seifrid III. in nato do leta 1351 še vnuk Gall (sin Seifrída III.), stolpasta grajska hiša Gamberk pa je bila premajhna za družine drugih sinov in vnukov.¹⁴ Zato se zdi verjetneje, da se zakonca ob fundaciji samostana leta 1300 nista odrekla mekinjskemu bivališču, marveč nečemu drugemu – svoji dominikalni pristavi. V ustanovni listini ob naštevanju samostanske dotacije pravita, da samostanu (poleg 13 hub in 4 sirnic v vaseh na vzhodnem Gorenjskem) podarjata še *curiam nostram in Minchendorf in qua residebat Wosso cum omnibus suis attinenciis et iuribus ...* [sledijo še formalne posestne pertinence] *et quocumque nomine censeantur perpetuo servituros*.¹⁵ »Curia« je v virih lahko oznaka za plemiški dvor, vendar tudi običajen termin za dominikalni gospodarski obrat (gospoščinsko pristavo), ki je večji od običajne kmetije, kot se lahko prepričamo iz nešteti omemb v srednjeveških urbarjih. Sploh pa bi ustanovitelja drugače omenila, da gre pravzaprav za njun dotedanji sedež, ne pa da v njem živi neki (nesorodnik) Wosso. Ta po doslej znanih podatkih ni bil član plemenitih Gallenbergov,¹⁶ najbrž je bil podložnik ali v najboljšem primeru oskrbnik pristave. Nekaj pozneje sta se v Mekinjah omenjala dva takšna gallenberška upravitelja (*amman*): Eisenrich »Mekinski«, ki se je kot priča in upravnik Seifridove vdove Elizabete omenjal v listinah iz let 1301–1317, in Wulfing (1317).¹⁷ Oba sta od leta 1300 bržčas živela v dvoru ali v novi gallenberški pristavi v neposredni bližini kar skupaj z gospodarji.

Dvor Gallenbergov pa ni mogel (o)stati znotraj osrednjega dela samostanskega kompleksa. Tega ni dopuščal noben redovniški red, še najmanj pa zelo stroge klarise. Sploh pa dvor ni bil tako majhen, da bi se ga dalo zlahka integrirati v samostan. Še dolgo je imel na daleč vidno stolpasto zunanjo podobo, značilno za romansko grajsko arhitekturo oz. tip »visoke utrjene hiše«, kar priča o njegovi kontinuiteti izpred leta

¹⁴ Gorazd MAKAROVIČ, Pričevanje romanskega gradu Gamberka o stanovanjski kulturi, *Varstvo spomenikov*, XXX, 1988, pp. 125–162; BIZJAK 2011, cit. n. 3, p. 267.

¹⁵ BRUNNER 1995, cit. n. 3, doc. 1. D. Hančič *curia* nedoločljivo prevaja kar s »poslopje« (HANČIČ 2000, cit. n. 1, p. 22).

¹⁶ Dušan KOS, *Vitez in grad. Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*, Ljubljana 2005, pp. 124–125.

¹⁷ AS ZL, listine 1301 VI 15., Mekinje; 1304 VIII 4.; 1317 I 9. Neki *Eysenricus*, vendar najbrž ne isti kot upravnik, je že leta 1300 živel na darovani kmetiji v Mekinjah (BRUNNER 1995, cit. n. 3, doc. 1).

1300. Tudi Viljem III. ga je leta 1365 v svoji oporoki označil za »stolp« (mein gesa^ezz den turen ze Minchendorff), leta 1411 pa kot »stolp« še njegov vnuk Seifrid IV. Videz poslopja se ni bistveno spremenil vsaj do leta 1491, o čemer priča njegova oznaka v oporoki Jošta Gallenberškega (*thurn zu Münkendorff*).¹⁸ Ob dvoru je nominalni gospodar in samostanski odvetnik¹⁹ (to je bil do ukinitve samostana leta 1782 vedno rodbinski senior) nadzoroval pristavo in hlev (*mayerhoff, sta^edel*), njive, vrtove, travnike idr., drugi moški Gallenbergi pa so imeli – tako kot hčerke in sestre – do mekinjske posesti omejene dedne pravice, predvsem v primeru smrti seniorja brez otrok.²⁰ Odmik od utečenih dedovanjskih pravil se je prvič zgodil leta 1365, ko je Viljem III. vse svoje premoženje in še tisto od pokojne žene Traute enakopravno zapustil sinovoma Niklu in Juriju, ki naj bi po njegovi smrti vse razdelila na pol. Zaradi tradicije seniorata pa je nekaj mesecev pozneje za dediča določil samo Nikla, vendar mu je obenem spet naročil enakopravno delitev zapuščine z Jurijem.²¹ To sta brata dve leti pozneje storila, vendar sta realno razdelila le zemljiško posest, desetine, finančno aktivo in pasivo, z dvorom pa sta imela težave. Poslopja, ki je po prodaji Gamberka deželnemu knezu leta 1351 za nekaj desetletij spet postalo glavni sedež seniorja, se v bivanjskem smislu ni dalo razdeliti na enaki polovici, zato sta se oprijela v 14. stoletju precej priljubljenega ganerbnega načina delitve premoženja in fizičnega sobivanja.²² Sta pa poskusila realno porazdeliti prostore v grajski hiši na dva dela.²³ Ta sporazum je edini, ki omogoča predstavo o velikosti srednjeveškega dvora, skoraj nič pa ne pove o njegovi lokaciji.

¹⁸ BRUNNER 1995, cit. n. 3, doc. 56; BIZJAK 2011, cit. n. 3, p. 282; AS ZL, listina 1491 X 6., Mekinje (prepis iz 18. stoletja).

¹⁹ Prim. BRUNNER 1995, cit. n. 3, docc. 46, 51, 62, 71, 75, 80.

²⁰ Izrecno določilo v odpovedi dedovanju Margarete Sommerecker, hčerke Viljema III., iz leta 1353 in njene sestre Katre, poročene s Friderikom Hebenstreitom (BRUNNER 1995, cit. n. 3, docc. 39, 41).

²¹ BRUNNER 1995, cit. n. 3, docc. 54, 56.

²² Podobna delilna listina je znana za nekoliko večji grad Vodriž, ki so si ga leta 1338 razdelili bratje Friderik, Henrik in Bertold Hebenstreit. Natančna rekonstrukcija vodriškega grajskega kompleksa in njegove razdelitve je v: Gorazd MAKAROVIČ, Grad Vodriž – spomenik zgodnjegotske viteške stanovanjske kulture, *Etnolog*, I (LII), 1991, pp. 30–80.

²³ BRUNNER 1995, cit. n. 3, doc. 60.

Razdelitev prostorov v mekinjskem dvoru, gospodarskih objektih in zemljiščih med bratoma Niklom in Jurijem Callenberškima leta 1367

Niklovi prostori v dvoru

zgornja čumnata in
mala soba nasproti nje in kuhinja zraven

erker ob čumnati

dve kamri v srednji obednici, obiti z deskami

zgornja klet pri stopnicah

skupna uprava

vrata, vhod, stopnice, pot, ograja
srednja obednica pred dvema
čumnatima in leseno kamro
vse med erkerji

erker nad veliko sobo

velika obednica

spodnja opuščena klet (pred dvema
kletima) po vsej dolžini

vsa štiri vrata na dvorišču

Niklov delež na gospodarskih objektih in dominikalnih zemljiščih ob grajskem poslopju

prostor med vrati in vrtovi med pristavo in
živinskim dvorom onstran mejnikov

vse med hlevi, vrati in zelenjavnim vrtom
sobe v pristavi (do naslednjega praznika
sv. Jurija še skupno)
koča (glavno poslopje pristave, do naslednjega
praznika sv. Jurija še skupno)
kamra

en hlev (drugega ima Jurij)

šupa na vrtu

hofštat, kjer je Hebenstreitova kašča

vse od vrat (v dvor) do kočice in od (grajske)

poti do vodnjaka

zelenjavni vrt pred stolpom znotraj ograje

pred stolpom med ograjo in vrtom s

kokošnjakom, ki je za Haendleinovo njivo:

vse na območju med ograjo do grmovjem proti

vogalu stolpa in od grmovja nazaj do ograje

sadovnjak pri pristavi

njiva pri »hiši«

njiva pri ribniku

dve njivi pri starem mlinu

njiva pri hrastu

»Dolga njiva« do mejnika

hofštat pri zidu

nerazdeljeno in skupna uprava

sadovnjak
živinski dvor (le do naslednjega
praznika sv. Jurija)

kopališče

mlin na Kamniški Bistrici

Delilna listina, ki jo je v bratovo korist izstavil Jurij, našteva le Niklove deleže in tisto v skupni lasti in upravi. Nikel je dobil večino pomembnejših prostorov in dominikalne posesti z gospodarskimi objekti. Nerazdeljeni so ostali bolj oddaljena dominikalna posest in tista gospodarska poslopja, ki jih je Jurij še potreboval do naslednje pomladi. Nekaj indicev pa kaže, zakaj je Jurijev delež »moral« biti manjši od polovice, pravzaprav bolj na ravni simbolnega gospodinjstva: 1. Jurij in žena Elza (roj. Ostroviška) sta bila najbrž brez (živih) otrok, medtem ko je imel Nikel z Zeldo (roj. Hmeljniška) vsaj pet živih otrok in kajpak večje stanovanjske zahteve. 2. Očetovo protežiranje Nikla v prejšnjih letih, zlasti določilo o dedovanju v listini iz leta 1365, in Niklove priznane pravice do samostojnega samostanskega odvetništva ter posedovanja rodbinskih fevdov kažejo, da je bil Jurij drugorojenec. Po gallenberški tradiciji je glavnino dediščine prevzel najstarejši sin, ki je bil prvi upravičen do stanovanja v Mekinjah, drugi so si bivališče morali poiskati drugje. Skladno z določilom o vzajemnem dedovanju v primeru smrti brez otrok je po Jurijevi smrti njegov delež prevzel Nikel; za vsak primer si je že leta 1367 pridržal tudi predkupno pravico za bratov delež. 3. Na Jurijevo dejansko odselitev iz Mekinj kaže odkup bratove polovice stolpastega dvora (*turn*) in gospostva Šenkov Turn že leta 1363. To gospostvo je Niklov in Jurijev oče Viljem III. leta 1356 kupil od bratov Schenkov z Ostrovice. Verjetno sta Jurij in njegova žena že pred letom 1367 in do Jurijeve smrti (po letu 1381) živela predvsem tam, saj je imela Elza dvor od leta 1367 v zastavi za še neizplačana poročna darila.²⁴ Šenkov turn je še več kot dve stoletji ostal pribežališče mlajših članov in stranske veje Gallenbergov. Tudi Andrej ml., ki je pred letom 1489 še živel na gradu Mengeš, se je kasneje preselil na Šenkov turn.²⁵ Še boljša priložnost za naslednje generacije Gallenbergov se je odprla z Viljemovim nakupom gradu Osterberg v letih 1360–1361; ta grad je bil od konca 14. stoletja in vse do leta 1562 pravzaprav glavni sedež rodbinskega seniorja, medtem ko je mekinjski dvor imel zgolj vlogo odvetniške rezidence (leta 1689: *vogthof*).²⁶

²⁴ BRUNNER 1995, cit. n. 3, docc. 42, 52, 58; BIZJAK 2011, cit. n. 3, 260.

²⁵ Nadškofijski arhiv Ljubljana, Zbirka listin, listini 1455 IV 20. in 1468 XII 9.; AS ZL, listini 1489 XI 25. in 1491 X 6., Mekinje (prepis iz 18. stoletja).

²⁶ Arhiv Republike Slovenije, Graščina Dol, fasc. 134 in 148; Ema UMEK, *Erbergi in dolski arhiv*, 1, Ljubljana 1991 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Inventarji, Serija

Iz zgornje preglednice je o zunanji podobi dvornega kompleksa mogoče sklepati, da je ustrezala predpisom in običajem iz 12.–14. stoletja.²⁷ Sodeč po številnih pritliklinah, dvor ni stal na naravno zaščiteni lokaciji (tako kot romanski višinski kasteli), marveč na robu vasi, kot je bilo običajno za ministerialne dvore. Del areala s stolpastim zidanim dvorom v središču je bil obdan z nizkim zidom, večinoma (na stiku z vrtovi) pa z leseno ograjo. Tako kot drugod (npr. na Gamberku) so bili v spodnjih etažah pomožni prostori, v zgornjih pa bivalni prostori. Zgradba je bila najbrž dvonadstropna, z (rahlo povišanim) pritličjem in največ eno pravo kletno etažo (»zgornja klet« je bila najbrž kar v pritlični etaži) ter nekaj sobami;²⁸ »obednici« (*müssshaus*) sta bili celo dve.²⁹

Zaradi prostorskih omejitev so imeli Gallenbergi v neposredni bližini samostana še eno ali dve skromnejši bivališči, ki pa sta bili namenjeni predvsem družinskim vdovam. Te so praviloma imele precejšnje osebno premoženje in zato možnost samostojnega gospodinjstva. Osebno premoženje so običajno zapuščale najstarejšim sinovom: Seifridova vdova Elizabeta je leta 1330 večino premoženja (razen manjših volil samostanu, drugim otrokom in vnukom) zapustila sinu Viljemu III. in snahi Trauti.³⁰ Kje so bile te hiše? Elizabeta je kot vdova do smrti živela na domcu (*hofstat*) z dvema vrtovoma in sadovnjakom, kar sta njen sin in snaha leta 1340 prepustila samostanu v zameno za kmetijo za samostanom.³¹ Že pred letom 1367 so imeli med dominikalnimi poslopji kaščo tudi sorodniki Hebenstreiti.³² Pred letom 1413 pa je Klari,

Graščinski arhivi, 9), p. 12; Viktor GRILC, *Zgodovina Podgrada. Oris zgodovine lokacije in kraja Podgrad pri Ljubljani*, Podgrad 1995, pp. 16–19; BIZJAK 2011, cit. n. 3, 261 sl.

²⁷ O arhitekturni podobi slovenskih srednjeveških plemiških (stolpastih) dvorov gl. Ivan STOPAR, *Architektursymbolik in mittelalterlichen Höfen Sloweniens, Symbole des Alltags – Alltag der Symbole. Festschrift für Harry Kühnel zum 65. Geburtstag*, Graz 1992, pp. 147–169.

²⁸ MAKAROVIC 1988, cit. n. 14, pp. 127 ss.

²⁹ Ena od teh je bila po tedanjih bivanjskih običajih najbrž namenjena ženskam in otrokom. Cf. Josef HANDZEL, »Von erst in der grossen Stuben« – *Adelige Sach- und Wohnkultur im ausgehenden Mittelalter und der frühen Neuzeit im Gebiet des heutigen Österreich*, Wien 2011 (doktorska disertacija, Univerza na Dunaju, tipkopis), pp. 173–180.

³⁰ AS ZL, listina 1330 VII 4., Mekinje.

³¹ BRUNNER 1995, cit. n. 3, doc. 14.

³² Kašča je stala na ozemlju hofštata ob gallenberških gospodarskih poslopijih, ki jih je z delilnim sporazumom z Jurijem Gallenberškim leta 1367 dobil njegov brat Nikel (BRUNNER 1995, cit. n. 3, doc. 60). To posest je ob poroki s Friderikom Hebenstreitom

vdovi po Friclinu Mengeškem, samostan dovolil zgraditi *ein haws auf ir erterreich daselbs ze Minkchendorf vor irem genanten chloster*. Klara je bila teta ali stara teta (*mu^em*) Viljemovega istoimenskega vnuka, ki je samostanu obljubil vrnitev hiše po Klarini smrti. Šlo je za manjše stanovanjsko poslopje z vrtom (*hofstat mit sampt dem paw und czymmer*),³³ ki ga je samostan pozneje spremenil v podložniško enoto.

Ključno vprašanje je, kje je stal ta plemiški stanovanjsko-gospodarski kompleks. Valvasorjevi grafiki v skicirni knjigi in zbirki grafik gradov ter mest iz let 1678–1679³⁴ kažeta v Mekinjah le samostan iz pred časa velikih prezidav (v letih 1682–1686 in v začetku 18. stoletja), vendar samo zahodno in južno stran štiritraktno zasnovanega, v precejšnji meri zidanega in lesenega samostanskega poslopja s cerkvijo, pred katerim je stalo še nekaj poslopij (sl. 1). Poslopja zunaj obzidja, ki je glavno samostansko zgradbo zaključevalo na jugu, ter ona znotraj in zunaj lesene ograje, ki je zaznamovala pomerij samostana, so bila gospodarska (preproste, deloma lesene koč, najbrž hlevi in lope). Za skromno samostansko cerkvijo (z zvonikom, nižjim od cerkvene ladje), ki se je dotikala manjšega zunanjega dvorišča znotraj obzidja pred samostanom na vzhodni strani (povezava s cerkvenim korom je bila po lesenem mostovžu), tj. na mestu poznobaročnega gallenberškega dvora oz. današnjega župnišča, ni mogoče opaziti nobenega večjega poslopja, razen lesene koč takoj za cerkvijo na vzhodu, ki pa gotovo ni bila plemiški dvor. Za njo pa se je že dvigal z gozdom poraščen hrib, ki je bil vedno v samostanski lasti (*»Mekinski borst«*).

Potemtakem srednjeveški dvor Gallenbergov ni stal niti tik ob samostanu, kaj šele znotraj njegovih zidov. Še več: leta 1678 ni več obstajal niti kot pravna kategorija (plemiški) »dvor« ali »stolp«, saj bi ga sicer Valvasor gotovo upodobil v svoji grajsko-mestni zbirki. Žal pa niti v starejših listinah ni natančnejših opisov njegove lege. Ohlapen opis je le v listini z ralsodbo spora o različnih spornih zadevah, mdr. tudi o

leta 1348 najbrž dobila Katra, Jurijeva in Niklova sestra, za zavarovanje njene dote in jutrnje (BRUNNER 1995, cit. n. 3, doc. 24).

³³ AS ZL, listina 1413 IV 26.

³⁴ Johann Weichard VALVASOR, *Topografija Kranjske 1678–1679. Skicna knjiga*, Ljubljana 2001, tab. 172. Identično podobo kaže grafika št. 147 v: Johann Weichard VALVASOR, *Topographia ducatus Carnioliae modernae*, Wagensperg 1679 (reprint: Janez Vajkard VALVASOR, *Topografija sodobne vojvodine Kranjske*, Ljubljana 1995).

1. Valvasorjeva podoba starega samostana Mekinje iz leta 1679, pogled z zahoda (VALVASOR 1679, cit. n. 34, št. 147).

gallenberškem travniku (»loki«) ob Kamniški Bistrici, ki se je leta 1391 zgodila med Zeldo, vdovo Nikla Gallenberskega, in njenimi dediči na eni strani ter opatice Elizabeto oz. samostanom na drugi strani. Lega travnika je opisana takole: »nad stolpom imenovane gospe Zelde in njenih dedičev nad njihovim mlinom na Bistrici« (*von der awn wegen, die oberhalb der egenanten frawn Selden und ir erben tûrn, ob ir mul an der Fewstricz gelegen ist*). V nadaljevanju se opis ponovi v nekoliko drugačni obliki: »Dann umb die obgen(anten) awn oberhalb der egen(anten) frawn Selden und ir erben tûrn an der Fewstricz ob ir müll gelegen«. ³⁵ Potencialno lokacijo teh objektov in parcel brez predhodnih arheoloških raziskav lahko le približno določimo z analizo zemljiško-parcelne situacije v franciscejskem katastru iz leta 1827. ³⁶ Na spomin krajanov niti na ljudsko izročilo se ne moremo opreti, ker ju ni. Ker pa za samostansko in gallenberško gospodstvo niso ohranjeni urbarji (razen

³⁵ AS ZL, listina 1391 XII 23. Spor glede samostanskega travnika, mlina, stop idr. z mestom Kamnik in Gallenbergi se je vleklo od leta 1380, ko je grof Herman I. Celjski lastništvo prisodil samostanu, uporabo pa dovolil mestu Kamnik (BRUNNER 1995, cit. n. 3, doc. 67). Prim. HANČIČ 2005, cit. n. 1, p. 268.

³⁶ Arhiv Republike Slovenije, Franciscejski kataster za Kranjsko, k. o. Mekinje (Lk 156); karte, operata Catastral-Schätzungs-Elaborat der Gemeinde Minkendorf in Alphabetisches Verzeichniss der Grund-Eigenthümer der Gemeinde Minkendorf.

nekaj samostanskih urbarialnih izvlečkov iz srede 18. stoletja) ter so mnoge zemljiške parcele obeh gospostev do leta 1827 večkrat zamenjale posestnike in lastnike,³⁷ ni mogoče povleči zanesljive parcelne kontinuitete med mlinom, logom in dvorom; še posebej ne, ker je imela vas v srednjem veku precej manj kmečkih enot kot leta 1827, saj je imela zaradi precejšnje samostanske in gallenberške dominikalne posesti zelo dolgo značaj pridvornega naselja z maloštevilnimi podložniškimi kmetijami.³⁸ Kdaj pred letom 1827 ali vsaj 1750 se je struktura vaše posesti spremenila v prevladujočo rustikalno in kdaj je samostan postal zemljiški gospod skoraj vse vasi, pa tudi ne vemo.

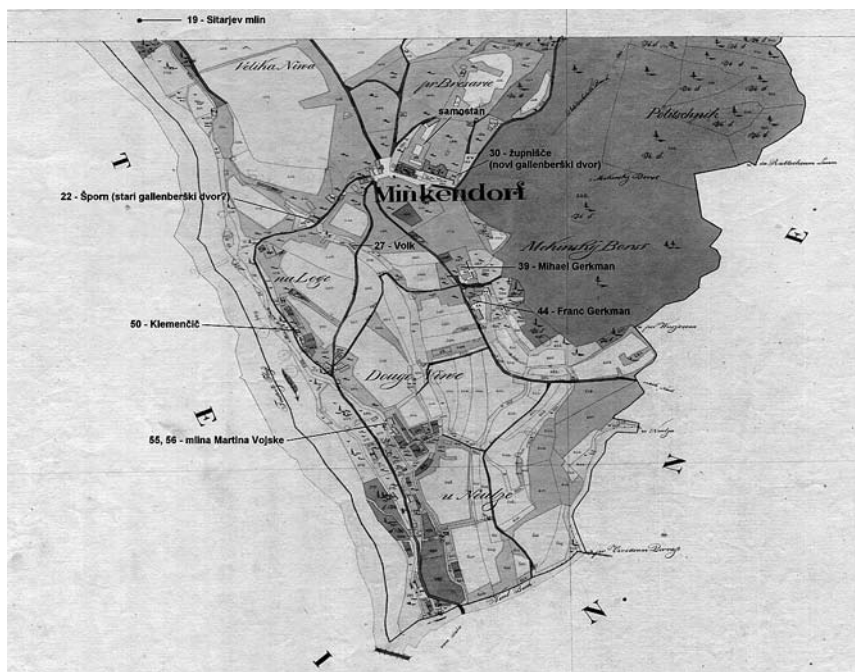
Ker je dvor stal med travnikom in gallenberškim mlinom, ki se omenja tudi v listini iz leta 1367, ter je bil očitno bliže mlinu in reki kot kateri koli drugi orientacijski točki, npr. samostanu, si najprej ogledmo lokacije mlinov in loga. Na Kamniški Bistrici med vasjo Zduša in sotočjem z Nevljico pod Mekinjami so še leta 1827 stali štirje mlini (in še dve kovačiji ter opuščen tekstilni obrat). Dva mlina sta sodila v sekvestrirano mekinjsko samostansko gospostvo, dva sta bila samostojna. Pravzaprav so vsi stali ob umetnem, a še srednjeveškem obvodnem kanalu Mlinščica, ki je bil zasut v 20. stoletju. En mlin v »Jeranovem«, severozahodno od samostana in zahodno od Zduše (posestnik je bil Anton Malešek, hišna št. 2³⁹), ne pride v poštev, saj je bil veliko predaleč od Mekinj.

Zanimivejši so trije mlini v bližini Mekinj. Dva sosednja samostanska mlina sta stala južno od samostana; eden od njiju je bil najbrž zgrajen šele v novem veku. Lastnik obeh je bil leta 1827 Martin Vojska (št. 55 in 56), stala pa sta približno 650 m južno od samostana (ok. 150 m pod današnjim športnim stadionom). Severozahodno od obeh mlinov je bilo njivsko-travniško območje z ledinskim imenom »*Dolge njive*« (leta 1367: *Langaker*), še malo dlje proti samostanu pa je brežnato območje »*na Loge*« (leta 1391: *awn*). Obe območji sta bili v 14. stoletju še gallen-

³⁷ HANČIČ 2005, cit. n. 1, p. 327.

³⁸ Posledice prevladujočega pridvornega gospodarstva je kazal še terezijanski kataster iz srede 18. stoletja, saj je imel samostan v vasi kar 14 dominikalnih travnikov, 32 podložniških gospodarstev v velikosti zgolj 2 ½ hube, od tega kar 9 ½ hofštatov in 12 kajž (HANČIČ 2005, cit. n. 1, pp. 298, 332, 338). Takšne posestne strukture v vaseh brez gosposčinskih pristav ni bilo.

³⁹ Gre za oštevilčenje na katastrski mapi in v cenilnih elaboratih in ne za nekdanjo ali današnjo hišno številko.

2. Vas Mekinje po stanju v Franciscejskem katastru iz leta 1827 z mogočimi lokacijami srednjeveškega gallenberskega dvora (AS, Franciscejski kataster za Kranjsko, LK 156, Mekinje, list 3).

3. Domačija Špornovih (Gams) v Mekinjah (Polčeva pot 5), pogled s severa

berška dominikalna posest in sta pomembni identifikacijski točki, saj sta se imeni ohranili do leta 1827. Dandanes ju domačini ne poznajo več, čeprav zemljišči nista bili pretirano pozidani. Morda še zanimivejši pa je mlin, ki je stal ok. 600 m severozahodno od samostana na območju južnega Jeranovega. Pomembno je tudi njegovo prosto, od samostana neodvisno lastništvo – lastnik je bil kmet Jurij Sitar, št. 19. V tem primeru bi gallenberški »stolp« s pridvornimi poslopji in zemljišči stal na osi med Sitarjevim mlinom in Vojskovima mlinoma, natančneje pod na bregu ležečim travnikom Log. Domnevati smemo, da je kmet, ki je konec 17. stoletja prevzel opuščeni gallenberški dvor, posedoval tudi več njegovih pripadajočih zemljišč, ki so po opisu iz listine 1367 obdajala poslopje, zlasti vrtove, njive in travnike, medtem ko so tistega leta omenjani mlin Gallenbergi izgubili že prej. Nova kmetija pa zaradi davne opustitve pridvornega gospodarstva ni bila nujno velika, le večina njenih travniških in njivskih parcel je najbrž ležala v neposredni bližini domačije (sl. 2).

Leta 1827 so lokalizacijskim zahtevam ustrezale še tri kmetije južno od nekdanjega samostana, ki je bil do leta 1782 njihov zemljiški gospod, najbolj pa morda tista, ki je bila tedaj v posesti Florjana Šporna (št. 22; danes domačija Gams, Polčeva pot 5) in je že premogla veliko hišo ob vaški cesti ok. 200 m jugozahodno od samostana na severnem robu Loga, ki bi lahko temeljila na stolpasti zgradbi (sl. 3).⁴⁰ Kmetija je v resnici stala 450 m južno od Sitarjevega mlina in pod Logom, kot sledi iz branja listine iz leta 1391. Zapisana orientacija po tem mlinu pa je kljub temu logična, saj med njim in Špornom ni bilo drugih hiš ali pomembnejših orientacijskih točk. To lokacijo je mogoče braniti celo, če je bil mišljen eden od mekinjskih mlinov v posesti Martina Vojske: kmetija v tem primeru stoji pod zahodnim robom rahlo dvigajočega se Loga in ravno ok. 500 m od mlina. Špornove glavne zemljiške parcele so v enem kosu ležale med stanovanjskim poslopjem in Kamniško Bistrico, nekaj pa jih je bilo celo tik ob severnem in vzhodnem robu samostana (ob novem gallenberškem dvoru).⁴¹

⁴⁰ Za kmečke stavbe nenavadno visoka in obenem ozka stavba je atrijska, danes le enonadstropna in podkletena, del poslopja pa je verjetno mlajši. Zanimivo je, da je imela prav vsaka soba od nekdanj lončeno peč, ki se je kurila s hodnika, kar do 20. stoletja niti v velikih zidanih kmečkih hišah ni bilo običajno. Na enem od portalov je celo letnica 1772. Dvorišče ob cesti pa še danes zamejuje star kamnit zid.

⁴¹ Parcele št. 378, 379, 387, 388, 401, 436–439, 461, 463, 477, 480.

Manj verjetni, a ne nemogoči lokaciji dvora (vendar le, če je bil leta 1391 mišljen Vojskov mlin!) sta še dve. Prva je kmetija Janeza Volka (št. 27; danes domačija Hočevar, Cankarjeva cesta 31) prav na Logu, 200 m južno od samostana. Na zahodu meji na Šporna in ima posest okoli velike, dvorsko zasnovane kmečke hiše.⁴² Še boljše opisu v listini iz leta 1391 ustreza razpotegnjena kmetija Jožefa Klemenčiča (št. 50 in dodatna enota 49; danes domačija Komatar, Molkova pot 1) ob Bistrici, 300 m severozahodno od mlinov Martina Vojske in tik pod jugozahodnim robom Loga. Leta 1827 je Klemenčič posedoval le majhno zemljiško posest tik ob poslopijih, kar pa ustreza spremenjenim gospodarskim potrebam Gallenbergov v 16. in 17. stoletju.⁴³ Toda tej lokaciji nasprotuje odsotnost kakršnega koli zidanega objekta na ozemlju kmetije. Res pa domneva o dvorni provenienci kmečkega poslopja zgolj glede na njegovo impozantnost leta 1827 tudi ni trdna.⁴⁴

Gallenbergi so stari dvor posedovali najdlje do leta 1678/1679. Transformacija dvora v kmetijo in popoln izbris iz ljudskega spomina nista presenetljiva. Dvor je že konec 14. stoletja v bivalnem in upravnem smislu izgubil pomen, saj so Gallenbergi odtlej večinoma živeli na gradu Osterberg in kasneje Dolu, v hiši v Ljubljani, člani stranskih linij pa v službenih domovanjih široko po deželi, do srede 16. stoletja

⁴² Parcele št. 440, 444–446. Večino posesti na Logu je tedaj imela kmetija Florjana Pogachnika na Logu (št. 46 in 47; danes Polčeva pot 4) – parcele št. 447–449, 506–513.

⁴³ Parcele št. 352, 514–519.

⁴⁴ Takšno sklepanje bi zanemarilo ne tako redko finančno sposobnost premožnih kranjskih kmetov v 18. in 19. stoletju, ki so si marsikje zgradili prave kmečke dvorce. V Mekinjah je bil izrazit primer velik kmečki dvor, leta 1827 last Franca Gerkmana (št. 44, z dodatnima enotama 42 in 45; danes Neveljska pot 12), približno 300 m južno od samostana. Leta 1827 je bila to največja kmetija daleč naokrog. Impozantno stanovanjsko poslopje (t. i. »Prašnikarija«, imenovana po slavnem podjetniku Alojzu Prašnikarju, ki je leta 1876 zgradil zdravilišče ob Kamniški Bistrici, za turizem pa prezidal sosednjo stavbo, današnji hotel »Prašnikarjev dvorec«), ki se je ohranilo do danes, je – sodeč po letnici in inicialkah *F. G.* v plošči nad glavnim portalom – Gerkman na novo zgradil ali temeljito prezidal šele leta 1820. Gerkmanova kmetija je obsegala veliko parcel južno od samostana, tudi večino nekoč gallenberških Dolgih njiv (št. 403, 476, 489, 490, 499–503, 550–553, 611–618, 633, 634, 643, 644, 648–650, 660, 661); tam pa sta bila večja posestnika še Jožef Kvas (št. 43) in Luka Čekon (št. 53 in dodatna enota 54). S parcelami sosednje kmetije št. 39 (in dodane enote 29) brata Mihaela (št. 481–487, 491–493, 542–547, 623, 625–627, 639, 653, 654, 657) je šlo za večino vzhodne polovice vasi. Toda lokacija Gerkmanovih hiš ustreza legi stolpa iz leta 1391 le, če opis vzamemo zelo ohlapno: 400 m severno od mlina in 250 m vzhodno od Loga.

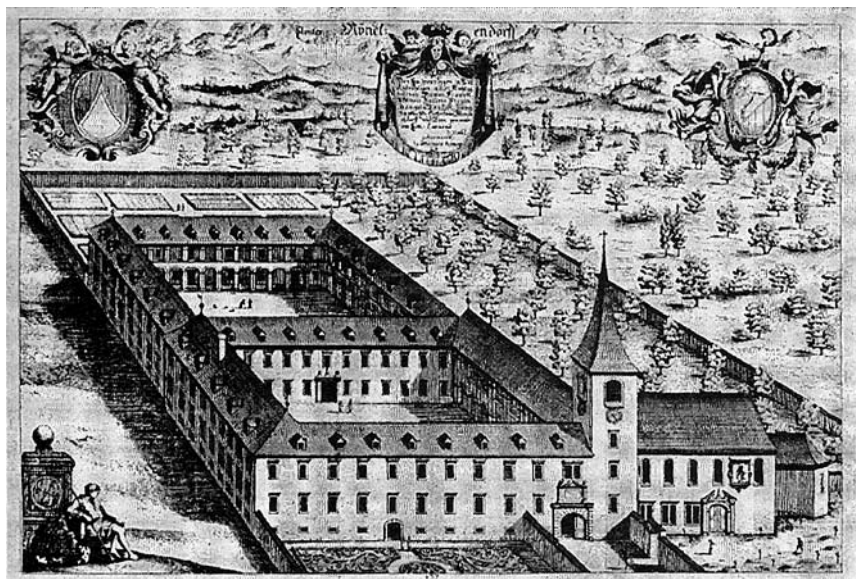
v udobnejših graščinah na Šenkovem turnu, Osterbergu oz. v Dolu, od leta 1540 v gradu Podpeč (Gallenstein), v 17. stoletju pa na gradu Rožek in v razkošni podeželski palači Soteska.⁴⁵ Mekinjski dvor je bil zato včasih celo predmet zastavljanja med družinskimi člani.⁴⁶ O marginalizaciji navsezadnje pričajo tudi datacije številnih zapisov Gallenbergov, ki Mekinj ne omenjajo niti v oporokah, pa tudi pokopi članov rodbine v grobnici v mekinjski cerkvi so bili redki. Zato stari dvor v novem veku ni mogel prerasti v podeželsko graščinico, kaj šele podeželsko palačo, kot je uspelo lastnikom mnogih srednjeveških stolpastih dvorov v širši okolici, npr. Zaprice, Črnelo, Jablje, Brdo pri Kranju in Krumperk. Dvor najbrž nikoli ni bil prezidan in povečan, kvečjemu zmanjšan, ker v njem ni nihče stalno živel, razen oskrbnika in posameznikov na obiskih v vlogi samostanskih odvetnikov. Zato se je najpozneje do zadnje četrtine 17. stoletja lahko hitro in brez sledi spremenil v običajno kmetijo. Tudi vso pripadajočo dominikalno posest v Mekinjah so Gallenbergi najpozneje do leta 1760 prodali ali podarili samostanu. Ta je bil tako ali tako že dolgo absolutni gospodar v vasi, z izjemo nekaj koč ob Kamniški Bistrici, ki so bile pod gospostvom mesta Kamnik.

Do spremembe v odnosu Gallenbergov do Mekinj in do posledičnega povečanja pomena njihovega izvirnega sedeža je prišlo šele konec 17. stoletja. Valvasorjeva tlorisno-perspektivna upodobitev samostana iz leta 1689⁴⁷ kaže povsem prezidano poslopje in krajinsko urejeno okolico (sl. 4). Povečanega, gabaritno in tlorisno poenotenega dvonadstropnega, severno usmerjenega samostanskega kompleksa s severnim arkadnim in južnim zaprtim notranjim dvoriščem se na jugovzhodnem vogalu drži zvišan cerkveni zvonik, tega pa proti vzhodu obrnjena delno barokizirana (v osnovi še vedno srednjeveška) cerkev z nižjim prezbiterijem. Zahodna stranica samostana je pozneje povsem na severu dobila pravokoten prizidek, južna polovica samostana pa se je nekoliko razširila na zahod. Levo od glavnega samostanskega vhoda v traktu je viden obzidan cvetlični vrt, vhod v cerkev pa ni omejen z zidom. Geometrijsko zasnovani samostan-

⁴⁵ Maja ŽVANUT, Korespondenca dveh kranjskih plemičev iz sredine 16. stoletja, *Zgodovinski časopis*, XLIII/4, 1989, pp. 480–481, 489–490.

⁴⁶ Npr. leta 1411, ko je polovico »stolpa v Mekinjah« Seifrid IV. predal hčerki Kunigundi v zameno za 1000 gld., najbrž za njeno doto ob poroki z Eberhardom Wallenstein-skim (BIZJAK 2011, cit. n. 3, p. 282).

⁴⁷ VALVASOR 1689, cit. n. 2, p. 368.

4. Valvasorjeva podoba novega mekinjskega samostana iz leta 1689 (VALVASOR 1689, cit. n. 2, XI, p. 367).

5. Novi dvor Gallenbergov iz leta 1701 ob samostanu (danes župnijski urad Mekinje), pogled z juga.

ski vrtovi in sadovnjak pravokotno oklepajo tudi samostansko poslopje in cerkev znotraj nizkega obzidja na severu in vzhodu, ki se zaključi pri cerkveni apsi.⁴⁸ Tudi na tej upodobitvi v najbližji okolici samostana in cerkve ni opazna nobena druga stavba, kaj šele plemiški dvor. Očitno so med prezidavo v letih 1682–1686 podrli tudi vsa najbližja gospodarska poslopja (kasneje je samostan tam imel hleve) in arhitektu omogočili še krajinsko oblikovanje okolice.

Obsežna in zelo draga prezidava samostana je bila posledica razkazovanja izjemne politične moči in ugleda (od leta 1666) državnih grofov Gallenbergov, zlasti Jurija Sigmunda (1625–1697), ki je ravno leta 1682 postal kranjski deželni namestnik in dejanski vladar na Kranjskem, ter njegovega brata Janeza Friderika (1624–1687). Brata sta javnost želela opozoriti na slavno preteklost svoje rodbine in odvisnost samostana od nje, o čemer priča spominska plošča nad glavnim samostanskim vhom, ki izhaja iz Schönlebnove genealogije Gallenbergov. Zdi se, da je ravno ta projekt Gallenberge dokončno popeljal k finančnemu zlomu sredi 18. stoletja, čeprav so zidavo samostana sofinancirali tudi kranjski deželni stanovi. Kmalu po letu 1689 je dal Jurij Sigmund prezidati še cerkev. Ohranil je baročni zvonik in stene ladje, stari prezbiterij pa nadomestil z večjim z zakristijo. V naslednjem desetletju in najpozneje do leta 1708 je dal njegov sin Wolf Vajkard na severni strani cerkve prizidati še kapeli sv. Kolomana in sv. Antona Padovanskega, ki sta bili med seboj povezani z zunanjim arkadnim hodnikom. Na koncu je bila prenovljena še cerkvena notranjščina.⁴⁹

Novi senior rodbine in samostanski odvetnik Wolf Vajkard pa se med obnavljanjem mekinjske rodbinske tradicije ni ustavil pri samostanu. Leta 1701, kot priča letnica na portalu, je dal zgraditi nov plemiški dvor, a na povsem drugi lokaciji in na dotlej nepozidanem zemljišču. Stavba se je na vzhodni strani naslonila na cerkev oz. zakristijo in se v prvem nadstropju z njo povezala s cerkvenim korom (sl. 5). Družinski razlogi za ta projekt se razkrijejo iz kasnejšega dogajanja v rodbini. Wolf Vajkard (1669–1733) je bil leta 1701 tik pred imenovanjem za kranjskega deželnega namestnika (imenovan leta 1702, v letih 1723–1733 je

⁴⁸ Do začetka 19. stoletja se je pravokotna zasnova obzidja in vrtov spremenila v nepravilno trikotno obliko (gl. franciscejski kataster iz leta 1827).

⁴⁹ STELE 1929, cit. n. 1, pp. 281 ss.; HANČIG 2000, cit. n. 1, pp. 50–52.

bil glavar) in zadnji mogočni, a že zelo zadolženi Gallenberg. Leta 1701 je želel urediti razmere v družini, zlasti finančne odnose z bratoma Janezom Rihardom (kanonik v Passauu, 1667–1754) in tedaj še samskim Seifridom Baltazarjem (1675–1760), s katerim se je rod pozneje nadaljeval. Wolf je tistega leta napravil oporoko, s katero je za naslednika (če sam ne bi imel otrok) predvidel le Seifrída. Ta je po Wolfovi smrti leta 1733 res postal senior, a je že od ženine smrti leta 1708 do svoje smrti leta 1760 brez vsakršnih političnih in gospodarskih ambicij živel le v mekinjskem dvoru skupaj s samostanskim kaplanom, gospoščinskim upravnikom in maloštevilnimi posli. Njegov ambiciozni sin Wolf Sigmund se je nesposobnemu očetu in skromnemu dvoru izogibal ter živel v palači na ljubljanskem Novem trgu 1, kjer so imeli Gallenbergi glavni sedež vsaj v letih 1684–1901.⁵⁰ Morda je Wolf Vajkard prav v želji, da nesposobnega brata med svojim vladanjem ne bi gledal v Ljubljani, temu postavil nov, udobnejši dvor, a brez namena osnovati nekakšno uradno rezidenco. S fizičnim stikom novega dvora s samostanom in cerkvijo pa je več kot očitno pokazal tradicionalno ustanoviteljsko povezanost Gallenbergov s samostanom. Da, celo odvetniška oblast, okoli katere so se nune in Gallenbergi prerekali vse od 16. stoletja, je bila s fizično združitvijo poslopij odtlej še bolj izpostavljena, če že zemljiške posesti na Kamniškem Gallenbergi niso več premogli.⁵¹

Že pred Seifridovo smrtjo in odprodajo večine rodbinske posesti na Kranjskem se je družina sina Wolfa Sigmunda preselila v bližnji dvor Zduša. Ta je bil dotlej last njegovega strica Janeza Riharda, ki je dvor že leta 1751 v strahu pred stečajem Seifrída Baltazarja podaril edinemu nečaku, da bi imel ta z mlado družino v njem vsaj skromen dom. Graščinico je Janez Rihard le nekaj let prej kupil od dedičev zadnjega moškega potomca pl. Issenhausnov. Bankrotirani Wolf Sigmund, senior maloštevilne rodbine (imel je le še poročeno sestro), in njegovi otroci

⁵⁰ Dušan Kos, *O melanholiji, karierizmu, nasilju in žrtvah. Tržaška afera Gallenberg 1740*, Koper 2004 (Knjižnica Annales 37), pp. 30 ss.

⁵¹ Odvetništvo so Gallenbergom vsaj od leta 1368 priznavala tudi samostanska pravila, leta 1415 pa jim ga je deželni knez podelil v dedni fevd. V 16. stoletju pa so protestantski Gallenbergi odvetništvo izrabljali za okoriščanje s samostanskim premoženjem in vpletanjem v volitve opatic, zaradi česar je morala posredovati deželna oblast. Spori med samostanom in Gallenbergi so se občasno vneli vse do leta 1781 (HANČIČ 2005, cit. n. 1, pp. 232–236).

so poslej živeli med Ljubljano in Zdušo, v mekinjski samostan pa so do njegove ukinitve leta 1782 zahajali le kot odvetniki.⁵² Že leta 1797 pa so otroci Wolfa Sigmunda s prodajo Zduše prekinili še to vez.⁵³

Po prodaji novega mekinjskega dvora leta 1760 in ukinitvi samostana leta 1782⁵⁴ je poslopje postalo sedež predstojnika leta 1787 ustanovljene lokalije in leta 1875 samostojne župnije. V dobrih treh stoletjih je bilo večkrat prezidavano, najbolj pa po potresu leta 1895, ko je bilo baje znižano za celo nadstropje in se je v gabaritih ujelo s cerkveno zakristijo, s tem pa je izgubilo videz posebne stavbe. Toda prostrano vhodno pritličje (za udoben dovoz), veliko stopnišče, avla in velike obokane sobane v prvem nadstropju (stropi so bili znižani) še pričajo, da sta zunanja podoba in namen poslopja vedno presegala videz podeželske »kaplanije«, kot so domačini po spremembi namembnosti poslopje še dolgo imenovali, ne da bi vedeli, da je bilo v njem več kot pol stoletja »pomožno« domovanje ene najpomembnejših kranjskih plemiških rodbin.

Viri fotografij: po starejših publikacijah (sl. 1, 4), Arhiv Slovenije (sl. 2), Dušan Kos (sl. 3, 5).

⁵² Kos 2004, cit. n. 50, p. 259.

⁵³ Tega leta polhograjskemu župniku Antonu Pernerju, ki jo je naslednje leto prodal Janezu Petru pl. Andriolliju. Leta 1823 je graščino kupil Franc grof Hohenwart, ki jo je imel še ob izdelavi katastra, leta 1828 pa jo je prodal mariborskemu meščanu Nikolaju Merku (JAKIČ 1997, cit. n. 3, p. 385).

⁵⁴ Od leta 1799 so bili v nekdanjem samostanskem poslopju zapori, bolnišnica in vojašnica (HANČIČ 2000, cit. n. 1, p. 67), še pred letom 1827 pa ga je skupaj z gospodstvom kupil Alojz baron Apfaltern.

| GALLENBERG COURT IN MEKINJE

Summary

The author attempts to define the location of the medieval court of the Gallenberg knights, the founders of the Mekinje convent. Since the 17th century, it has been believed that the Gallenbergs donated their castle for the construction of the Poor Clares convent in 1300. But according to written sources, the Gallenbergs kept their court in Mekinje until 1760. The court was probably built back in the mid 12th century, and definitely by 1209. When the convent was founded, the Gallenbergs only gave up a farm that was part of their estate. The size of the court and the surrounding estate are described in a document from 1367 which was drafted when the Gallenberg brothers, Nikel and Jurij, divided their late father's property. The court was a tower, characteristic of Romanesque castle architecture or of the "tall fortified house" type. Like elsewhere (for example at the Gallenberg castle), services were located on the lower floor and the residential areas on the upper. The building most probably encompassed three storeys. The ground floor was elevated and there was only one basement level. The family's senior, who was also a hereditary solicitor of the convent, managed the court and the estate.

Judging by the numerous additions in the immediate vicinity of the court, the building did not stand on a naturally protected location. Instead, it was on the edge of the village as most ministerial courts, but was not located immediately next to the convent. This is evident from two depictions by Johann Weichard Valvasor from 1678–1679 (Fig. 1). According to a description from a document dated 1391, it can be surmised that the court stood between the mill on the Kamniška Bistrica river and the Gallenberg meadow that retained the same name (Awn) for another four centuries. Without archaeological research, the exact location can only be approximately defined by analysing the division of land lots in the land register dating from 1827 (the reign of Emperor Franz I). In 1827 three farms to the south of the former monastery met all descriptive criteria; the most probable seems to be the farm that used to belong to Florjan Šporn (Fig. 2), which featured a house possibly built on a tower-like structure some 200 metres to the southwest of the convent, on the northern edge of the Log meadow (Fig. 3). Less probable locations are the farms of Janez Volk, Franc and Mihael Gerkman, and Jožef Klemenčič.

The Gallenbergs owned the court until the end of the 17th century, when as part of the renovation of the convent (1682–1686) they built a new one on a different location. By the end of the 15th century, the old court lost its significance; from that time onward the Gallenbergs lived mostly in a house

in Ljubljana, whereas the side branches of the family resided in other bought or inherited manors in Carniola until the mid 16th century. The Gallenbergs sold or gave all land in Mekinje to the convent. Consequently, the court could not develop into a countryside manor house like many other medieval tower-like courts in Carniola. The Gallenberg attitude towards the almost forgotten Mekinje and the significance of their court in the village changed in the late 17th century. Valvasor's depiction of the convent from 1689 features a completely renovated building and its cultivated surroundings (Fig. 4). The renovation of the convent was part of a show of the Gallenberg power, particularly by Count Jurij Sigmund (1625–1697). But a new court was built only in 1701 by his son Wolf Vajkard right next to the renovated convent church (Fig. 5). With the construction of a new court, he got rid of his brother Seifrid Baltazar and sold the old court with some of the estate. From then on, and as a senior from 1733 until his death in 1760, Seifrid only lived at the new court, whereas his ambitious son Wolf Sigmund resided at the family palace in Ljubljana. Before Seifrid's death and the sales of most of the estate, Sigmund's family found another residence at the nearby court of Zduša, and visited the convent only in the capacity of hereditary solicitors until it was abolished in 1782. Since the church locale was founded in Mekinje in 1787, followed by a parish in 1875, the court has served as the rectory of the local priests.

Captions:

1. Valvasor's depiction of the old convent in Mekinje from 1679, view from the west (Valvasor 1679, cit. n. 34, no. 147)
2. The village of Mekinje according to the land register from the reign of Emperor Franz I, 1827, with possible locations of the Gallenberg court (AS, Franciscejski kataster za Kranjsko, LK 156, Mekinje, p. 3)
3. Šporn homestead (Gams) in Mekinje (Polčeva pot 5), view from the north
4. Valvasor's depiction of the new convent in Mekinje from 1689 (Valvasor 1689, cit. n. 2, XI, p. 367)
5. New Gallenberg court from 1701 next to the convent (now the Mekinje rectory), view from the south